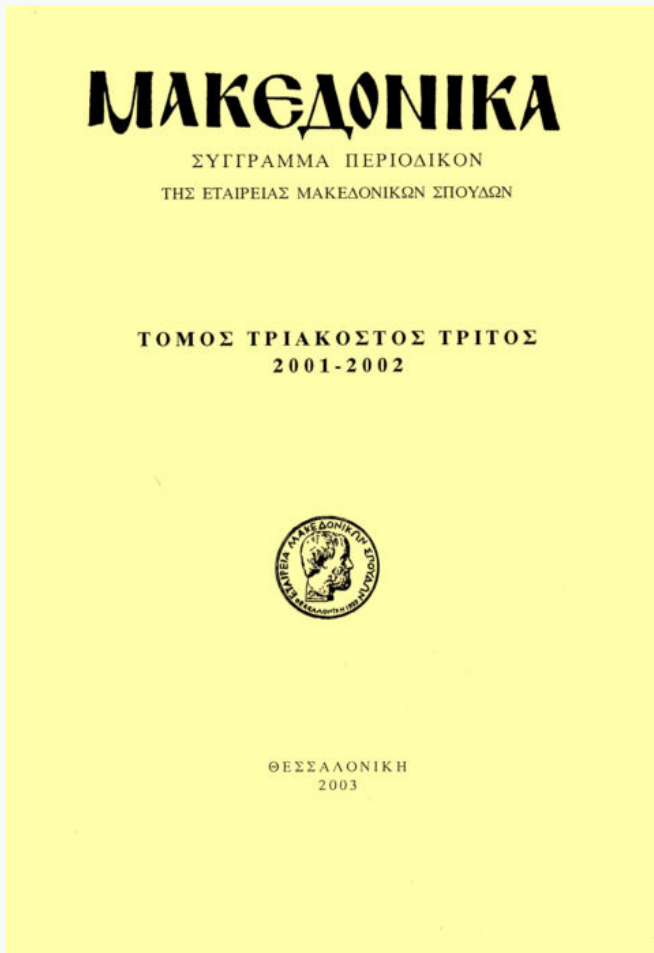

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Ανασκαφή στον νεολιθικό οικισμό του
Ζαγκλιβερίου νομού Θεσσαλονίκης

Δ. Β. Γραμμένος, Σ. Κώτσος, Ελένη Σαμαρτζίδου

doi: [10.12681/makedonika.279](https://doi.org/10.12681/makedonika.279)

Copyright © 2014, Ελένη Σαμαρτζίδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γραμμένος Δ. Β., Κώτσος Σ., & Σαμαρτζίδου Ε. (2002). Ανασκαφή στον νεολιθικό οικισμό του Ζαγκλιβερίου νομού Θεσσαλονίκης. *Μακεδονικά*, 33(1), 49–75. <https://doi.org/10.12681/makedonika.279>

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟΝ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΟΙΚΙΣΜΟ ΤΟΥ ΖΑΓΚΛΙΒΕΡΙΟΥ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο εντοπισμός ενός νέου επίπεδου οικισμού σε κεντρικό οικοδομικό τετράγωνο μιας ανθηρής σημερινής κωμόπολης, όπως αυτής του Ζαγκλιβερίου, στην ενδοχώρα του νομού Θεσσαλονίκης (Γραμμένος - Μπέσιος - Κώστος 1997, αρ. 134) είναι βέβαια ένα ευτυχές γεγονός, δείχνει όμως το πόσο εύαλωτες είναι οι επιχώσεις αυτών των οικισμών, αφού είναι αδύνατο, έστω και να προϋδεάσουν για αρχαιότητες τους σύγχρονους κατασκευαστές¹. Είναι σαφές ότι ο οικισμός αυτός που θα είχαμε λόγους να αμφιβάλουμε ότι θα είχε πολύ μεγάλες διαστάσεις, όπως αυτοί που τα τελευταία χρόνια εντοπίζει η έρευνα (Μακρυγιανός, επιφανειακή έρευνα Α.Π.Θ., κ.λπ.), εκτεινόταν σε ένα μεγάλο μέρος—πόσο δεν γνωρίζουμε— του σημερινού οικισμού του Ζαγκλιβερίου. Ωστόσο σε δύο οικόπεδα, το ένα 100 μ. νότια της θέσης της ανασκαφής και το άλλο 200 μ. βόρεια, κατά την παρακολούθηση της εκσκαφής των θεμελίων δεν εντοπίστηκαν νεολιθικές επιχώσεις.

Η ενδεχόμενη σωστική ανασκαφή και σε άλλα σημεία του σύγχρονου οικισμού ίσως να δώσει στοιχεία, εκτός των άλλων, και για την έκταση του οικισμού, καθώς και για άλλες φάσεις του κ.λπ.

1. Γεωμορφολογικά και εδαφολογικά στοιχεία της λεκάνης του Ζαγκλιβερίου

Η λεκάνη του Ζαγκλιβερίου βρίσκεται σε υψόμετρο 230 μ. περίπου, στις βόρειες παρυφές του όρους Χολομόντα. Προς τα ανατολικά εκτείνεται μέχρι τους πρόποδες του Στρατονικού όρους, ενώ προς τα δυτικά υψώνεται ο ορεινός όγκος του Χορτιάτη. Προς τα βόρεια, από τη λεκάνη του Λαγκαδά, η οποία έχει υψόμετρο 37-90 μ., τη χωρίζουν τα υψώματα του σύγχρονου οικισμού της Πλατείας, με υψόμετρο που δεν ξεπερνά τα 500 μ. Στη λεκάνη του Ζαγκλιβερίου εισρέουν πολλά μικρά ρέματα, τα οποία πηγάζουν από τα όρη που την περιβάλλουν. Τα ρέματα αυτά συμβάλουν στα δύο μεγάλα ρέματα της περιοχής, δυτικά στο Πλατανόρεμα και ανατολικά στο Μεγάλο Ρέμα. Η περιοχή περιβάλλεται από ανατολικά, νότια και δυτικά από ψηλά βουνά και

---

1. Ο εντοπισμός των νεολιθικών επιχώσεων στο οικόπεδο του Α. Φραγκούλη, έγινε ύστερα από τη δειγματοληπτική παρακολούθηση της εκσκαφής των θεμελίων και χάρη στην εμπειρία του έκτακτου φύλακα της περιοχής Γ. Βαλαβάνη. Την ευθύνη της επίβλεψης της ανασκαφής είχε ο αρχαιολόγος Ε. Τσιομπανούδη, την οποία και ευχαριστούμε για τη συνεργασία της.

είναι σχετικά απομονωμένη. Δίοδοι επικοινωνίας υπάρχουν προς τα βόρεια, δηλαδή με τη λεκάνη του Λαγκαδά, μέσω των παραπάνω ρεμάτων. Στα βατά και εύφορα εδάφη της πλατιάς κοιλάδας που σχηματίζει το Μεγάλο Ρέμα, έχουν εντοπιστεί προϊστορικές θέσεις της νεολιθικής εποχής, της εποχής του χαλκού και της εποχής του σιδήρου (Γραμμένος, Μπέσιος, Κώτσος 1997), χωρίς βέβαια αυτό να αποκλείει το ενδεχόμενο χρήσης του επίσης βατού περάσματος μέσω του Πλατανορέματος.

Η διαμόρφωση της λεκάνης του Ζαγκλιβερίου (Σχ. 1) άρχισε κατά τη διάρκεια του τεταρτογενούς, με την εναπόθεση προσχώσεων πάνω σε παλιότερους τεκτονικούς σχηματισμούς του Νεογενούς που στην περιοχή συνίστανται σε κόκκινες αργίλους και βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη (Psilonikios-Sotiriadis 1983: 21-53)².

Η σύσταση των νεότερων αποθέσεων που σχηματίστηκαν στη λεκάνη του Ζαγκλιβερίου ποικίλλει. Ανατολικά του Ζαγκλιβερίου αποτελείται από ποταμίσια και λιμναία ιζήματα. Το κεντρικό μέρος αυτού του τμήματος καταλαμβάνουν αμμούχες αργίλοι, μαύρες αργίλοι, ιλύς με προσμίξεις άμμου και ιλύς με προσμίξεις αργίλου, ενώ περιμετρικά περιβάλλεται από προσχώσεις πλούσιες σε χαλκία και άμμο. Δυτικά του Ζαγκλιβερίου μέχρι τη λεκάνη του Λαγκαδά, τα εδάφη είναι κυρίως χαλικώδη και αμμώδη, με λεπτά στρώματα από ιλύ και χοντρά χαλκία. Σε αρκετά σημεία υπάρχουν μεγάλες μάζες ιλύος. Το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης της λεκάνης καλύπτεται από στρώμα εδάφους πλούσιο σε οργανικά κατάλοιπα με πάχος 50 εκ. περίπου. Μέχρι πρόσφατα, στο ανατολικό τμήμα της λεκάνης, υπήρχε η λίμνη του Καλαμωτού, η οποία αποξηράνθηκε τη δεκαετία του '50, αποδεδειγμένα εδάφη που σήμερα είναι τα γονιμότερα της περιοχής. Τα πολλά ρέματα που διασχίζουν τη λεκάνη κατά τη διάρκεια της χειμερινής περιόδου, οπότε και είναι αυξημένες οι βροχοπτώσεις, λειτουργούν ως μέσο απορροής των υδάτων που δεν απορροφούνται από το έδαφος. Η απορροή των υδάτων της λίμνης του Καλαμωτού γινόταν μέσω του μεγάλου ρέματος.

Από την ανάλυση των γεωλογικών δεδομένων της περιοχής είναι φανερό ότι η λεκάνη του Ζαγκλιβερίου καταλαμβάνεται από εύφορα εδάφη πλούσια σε άργιλο και ιλύ με προσμίξεις άμμου που τα καθιστά ελαφρά, εύκολα για καλλιέργεια, ενώ συγχρόνως καθιστά πολύ καλή την εσωτερική στράγγιση, η οποία εξασφαλίζει ικανοποιητική κατακράτηση υγρασίας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Με βάση στοιχεία του Υπουργείου Γεωργίας, για την περίοδο από το 1963 μέχρι το 1968, τα οποία αφορούν τους μέσους όρους θερμοκρασίας και βροχοπτώσεων στην περιοχή της λεκάνης, το κλίμα χαρακτηρίζεται

---

2. Ευχαριστούμε τον καθηγητή του Α.Π.Θ. κ. Α. Ψιλοβίκο για τα γεωλογικά στοιχεία που έθεσε στη διάθεσή μας.

εύκρατο βροχερό, με μέση θερμοκρασία του θερμότερου μήνα του έτους πάνω από 22°C και ψυχρότερου 4,3°C. Ακόμα και κατά την ξηρή θερινή περίοδο οι βροχοπτώσεις είναι μεγαλύτερες των 40 χιλ., σε αντίθεση με άλλες περιοχές, όπως αυτή της λεκάνης του Λαγκαδά όπου την αντίστοιχη περίοδο είναι μικρότερες των 40 χιλ. (Υ.Π.Ε.ΧΩ.Δ.Ε. 1996).

2. Η ανασκαφική έρευνα

Το οικοπέδο του Φραγκούλη βρίσκεται στην οδό Κουλαρά, στο κέντρο του σύγχρονου οικισμού του Ζαγκλιβερίου, δίπλα στο κοινοτικό κατάστημα. Ο εντοπισμός των επιχώσεων του νεολιθικού οικισμού έγινε μετά την κατεδάφιση παλιού κτίσματος και την απομάκρυνση των θεμελίων του που έφθαναν σε βάθος 1,50 μ. περίπου. Η κατασκευή των θεμελίων κατέστρεψε μεγάλο μέρος των επιχώσεων, αφήνοντας άθικτες μόνο εκείνες που είναι βαθύτερα του 1,50 μ. Η επιφάνεια που καταλαμβάνει ο οικισμός είναι καλυμμένη από σύγχρονα σπίτια, με αποτέλεσμα την παντελή έλλειψη επιφανειακών ευρημάτων καθιστώντας αδύνατο τον προσδιορισμό της επιφάνειας εξάπλωσης των επιχώσεων. Από τη στρωματογραφία του οικοπέδου που ανασκάψαμε διαπιστώνεται ότι οι νεολιθικές επιχώσεις είναι καλυμμένες από στρώμα σύγχρονων επιχώσεων πάχους 30-50 εκ. (Σχ. 2).

Η ανασκαφή περιορίστηκε σε έκταση διαστάσεων 10x5 μ., αφού στο υπόλοιπο τμήμα του οικοπέδου οι επιχώσεις είχαν καταστραφεί. Στη βορειοδυτική πλευρά του οικοπέδου, όπου διακρίνονταν ανθρωπογενείς επιχώσεις, χαράχθηκαν δύο τετράγωνα διαστάσεων 5x5 μ. Ο προσανατολισμός των τομών ακολούθησε τον προσανατολισμό του οικοπέδου το οποίο έχει άξονα ΒΑ-ΝΔ. Ήδη από την ανασκαφή των πρώτων αρχαιολογικών ενοτήτων, άρχισαν να διακρίνονται τα όρια ενός μεγάλου λάκκου. Στη συνέχεια της ανασκαφής διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για λάκκο σκαμμένο μέσα στο φυσικό έδαφος (Σχ. 3 και Εικ. I, II). Η κάτοψη του είναι ακανόνιστη παραλληλόγραμμη, με άξονα Α-Δ, μήκους τουλάχιστον 5,50 μ. και Β-Ν, μήκους 4,50 μ. Προς τα ανατολικά ο λάκκος εκτείνεται πέρα από τα όρια του οικοπέδου και για το λόγο αυτό δεν ανασκάφηκε. Το βάθος του από την επιφάνεια του φυσικού είναι 50-60 εκ. Δεν γνωρίζουμε αν οι γωνίες του λάκκου ήταν ορθές ή αν οι πλευρές του διέγραφαν ευθείες. Αν όμως κρίνουμε από την ποσότητα του φυσικού εδάφους, που βρέθηκε κατά την ανασκαφή της επίχωσης του, τότε μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι τόσο οι πλευρές όσο και οι γωνίες του έχουν διαβρωθεί σημαντικά κατά την πάροδο του χρόνου και μέχρι της πλήρους επίχωσης του. Ίσως σε αυτό οφείλεται και η έλλειψη πασσαλοτροπών στην περίμετρο του λάκκου. Όλες οι πλευρές των τοιχωμάτων του παρουσιάζουν ελαφρά κλίση και καμία από αυτές δεν είναι σκαμμένη κατακόρυφα. Το

δάπεδο του λάκκου είναι σχετικά επίπεδο με εξαίρεση κάποιες εμβαθύνσεις με τη μορφή ρηχών λάκκων.

Σε απόσταση 3,50 μ. νότια και νοτιοδυτικά από τον μεγάλο λάκκο ανασκάφηκαν τμήματα δύο όμοιων λάκκων, οι οποίοι όμως είχαν καταστραφεί από την κατασκευή βόθρου για τις ανάγκες του προϋπάρχοντος κτίσματος. Η απόσταση που χωρίζει αυτούς τους νέους λάκκους δεν ξεπερνά το 1 μ.

Σε μια όχι κατά πολύ μεταγενέστερη χρήση του χώρου για οικιστικούς σκοπούς, ανήκουν δύο λάκκοι, με διάμετρο 1 μ. περίπου, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν για τη ρίψη απορριμμάτων. Οι λάκκοι αυτοί ήταν σκαμμένοι μέσα στην επίχωση που είχε καλύψει τον μεγάλο λάκκο μετά την εγκατάλειψή του. Εντός των λάκκων βρέθηκαν πολλές πέτρες, τμήματα ψημένου πηλού που προέρχονται από κάποιες κατασκευές ή τοίχους κτισμάτων, όστρακα, λίθινα εργαλεία και οστά ζώων.

Παρόμοιοι λάκκοι έχουν ανασκαφεί τα τελευταία χρόνια και σε άλλους νεολιθικούς οικισμούς της Μακεδονίας (Γραμμένος - Κώτσος - Χατζούδη 1997: 305-315, Μπέσιος - Παππά 1998: 13-30), οι οποίοι με βάση τα ευρήματα ερμηνεύονται ως οικίες. Στον οικισμό της Σταυρούπολης, οι λάκκοι έχουν συνήθως ελλειψοειδή κάτοψη και σε κάποιους από αυτούς έχουν εντοπιστεί στην περίμετρό τους υπολείμματα από πασσαλότρυπες. Τόσο μέσα στους λάκκους όσο και έξω από αυτούς έχουν βρεθεί υπολείμματα εστιών, κυρίως τα δάπεδά τους, που ήταν κατασκευασμένα από πηλό. Με βάση τα δεδομένα από τις ανασκαφές της Σταυρούπολης μπορούμε με βεβαιότητα να υποθέσουμε ότι και στο Ζαγκλιβέρι οι λάκκοι που αποκαλύφθηκαν είναι ό,τι απέμεινε από κατασκευές που χρησιμοποιήθηκαν για κατοίκηση.

Τα κτίσματα αυτά αποτελούνταν κατά ένα μέρος από έναν μεγάλο λάκκο κυκλικής, ελλειψοειδούς ή τετράπλευρης κάτοψης, ο οποίος τουλάχιστον στις περιπτώσεις που γνωρίζουμε ήταν σκαμμένος μέσα στο φυσικό έδαφος. Το υπέργειο τμήμα τους, στην πραγματικότητα η στέγη, αποτελούνταν από φθαγτά μάλλον υλικά, ξύλα και χόρτα (Γραμμένος, Κώτσος, Χατζούδη 1997: 305-315). Από τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα δεν προκύπτει η χρήση άλλων υλικών αλλά ούτε και η ύπαρξη τόσο εξωτερικών όσο και εσωτερικών διαχωριστικών τοίχων. Τα δάπεδα των οικιών δεν είχαν καμία ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν βρεθεί μέσα στους λάκκους υπολείμματα εστιών, οι οποίες όμως μπορούσαν να βρίσκονται και έξω από αυτούς. Δυστυχώς η αποσπασματική διατήρηση των μέχρι τώρα γνωστών παραδειγμάτων δεν μας δίνει περισσότερα στοιχεία για την κατανομή του εσωτερικού χώρου της οικίας. Φαίνεται όμως, πάντα με βάση τα μέχρι τώρα γνωστά στοιχεία, ότι ένα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων που συνδέονται με την κατοικία θα πρέπει να διεξαγόταν έξω από αυτή. Με βάση τα δεδομένα από τις ανασκαφές της Σταυρούπολης αλλά, όπως προκύπτει και από

την ανασκαφή στο Ζαγκλιβέρι, οι οικίες θα πρέπει να ήταν δομημένες η μία κοντά στην άλλη. Δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για οικίες που στέγαζαν διαφορετικές οικογένειες ή αν πρόκειται για συμπλέγματα κτισμάτων (σπίτι και βοηθητικοί χώροι) που εξυπηρετούσαν μόνο μία οικογένεια. Η κακή διατήρηση των νεολιθικών υπολειμμάτων αλλά και η απουσία επαρκών δημοσιευμένων στοιχείων από ανασκαφές που κάλυψαν μεγάλη έκταση, καθιστά αδύνατη τη διάκριση ομάδων λάκκων (οικημάτων) που πιθανόν αποτελούν συμπλέγματα. Η ενδοκοινοτική οργάνωση και η σχέση της οικογένειας με την κοινότητα και τον χώρο όπου αυτή διαβιώνει είναι ένα από τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν τη σύγχρονη έρευνα (Γραμμένος 1995) και τα ελάχιστα έστω δεδομένα από αυτή την ανασκαφή, θα ενισχύσουν ίσως συνθέσεις του μέλλοντος.

Δείγματα για αναλύσεις C_{14} δεν βρέθηκαν. Με βάση όμως την κεραμική, οι επιχώσεις που ανασκάψαμε χρονολογούνται στην NN.

3. Κεραμική

Η κεραμική του προϊστορικού οικισμού του Ζαγκλιβερίου εντάσσεται στο σύνολό της σε μία πρώιμη φάση της νεότερης νεολιθικής περιόδου. Η ταξινόμηση και τυπολογία της βασίστηκε στην ήδη υπάρχουσα από τις ανασκαφές της Δήμητρας και των Βασιλικών (Γραμμένος 1991). Από τους 32 τύπους αγγείων των Βασιλικών και της Δήμητρας στο Ζαγκλιβέρι διαπιστώθηκε η ύπαρξη μόνον 20 στους οποίους προστέθηκαν 7 νέοι τύποι (Πίν. 1). Στις κατηγορίες της κεραμικής προστέθηκε η κατηγορία 32. Από την ανασκαφή των δύο τομών προέκυψαν 1494 όστρακα με βάρος 77,980 κιλά (Πίν. 2 και 3).

Κατηγορία 4. Το μεγαλύτερο μέρος της κεραμικής αντιπροσωπεύεται από την κατηγορία των χονδροειδών, με ποσοστό 78%, στην οποία εντάσσονται κυρίως όστρακα με χοντρά τοιχώματα, με προσμίξεις μη πλαστικών που συχνά ξεπερνούν το μέγεθος των 0,5 χιλ., και επιφάνεια αδρή ή λειασμένη, χωρίς να φέρει επίχρυσμα. Πρόκειται για αποθηκευτικά και μαγειρικά αγγεία μεγάλων διαστάσεων (Εικ. III,3 και Εικ. IV), και σπανιότερα για μικρότερα σκεύη σερβιρίσματος. Αναγνωρίζεται το σχήμα της τροπιδωτής φιάλης με χείλος που κλίνει ελαφρά προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 14 όμως χωρίς λαβές, 3 όστρακα). Επίσης το σχήμα της απλής φιάλης με κωνικό σώμα (Πίν. 1, Σχ. 10, και Εικ. III,1, 1 όστρακο) και της φιάλης με ημισφαιρικό σώμα (Πίν. 1, Σχ. 6, 1 όστρακο).

Κατηγορία 3a. Στην κατηγορία αυτή αντιπροσωπεύονται όστρακα με στιλβωμένη επιφάνεια κυρίως μαύρου χρώματος και σπάνια σκούρου φαιού³

3. Στην επιλεγμένη και καταγεγραμμένη κεραμική της ανασκαφής (αρχείο ΙΣΤ' Ε.Π.Κ.Α.)

(Εικ. VII, 2-10). Είναι σχεδόν αδύνατο να γίνει διάκριση μεταξύ εκείνων που έχουν και εκείνων που δεν έχουν επίχρισμα χωρίς εργαστηριακή ανάλυση. Το χρώμα του πηλού κυμαίνεται από μαύρο έως φωτεινό φαιό. Προσμίξεις παρατηρήθηκαν μόνο στα μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία. Το πάχος των τοιχωμάτων των αγγείων αυτής της κατηγορίας κυμαίνεται από 3 ως 10 χιλ. Το ποσοστό της κατηγορίας αυτής είναι 8,12% επί του συνόλου της κεραμικής. Αναγνωρίστηκε το σχήμα 14 χωρίς λαβές (Πίν. 1, και Εικ. V, 1,2, 17 όστρακα), το σχήμα 10 (Πίν. 1, 2 όστρακα), το σχήμα 6 (Πίν. 1, 2 όστρακα), αμφικωνική βαθιά φιάλη με το χείλος που κλίνει ελαφρά προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 33, 1 όστρακο), βαθιά αμφικωνική φιάλη της οποίας το πάνω τμήμα είναι δυσανάλογο του κατώτερου και φέρει δύο ή τέσσερις σωληνωτές λαβές πάνω από την τροπίδωση (Σχ. 34, 9 όστρακα). Το σχήμα αγγείου με σφαιρικό σώμα και χαμηλό κυλινδρικό λαιμό μεγάλων διαστάσεων, μάλλον για την αποθήκευση υγρών (Πίν. 1, Σχ. 25, 1 όστρακο). Παρόμοιο αγγείο αλλά με ψηλότερο λαιμό (Πίν. 1, Σχ. 17, 9 όστρακα), βαθιά φιάλη με ημισφαιρικό σώμα και χαμηλό λαιμό με τη μορφή δακτυλίου (Πίν. 1, Σχ. 11, 1 όστρακο), αμφικωνική φιάλη με χαμηλό λαιμό που κλίνει προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 35, 1 όστρακο), μεγάλο αμφορόσχημο αγγείο με κυλινδρικό λαιμό και χείλος στραμμένο προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 36, 1 όστρακο) και χαμηλή ανοιχτή, αμφικωνική φιάλη με τροπίδωση που δεν είναι έντονη (Εικ. V,3-5). Το πάνω μέρος του αγγείου κλίνει ελαφρά προς το εσωτερικό (Πίν. 1, Σχ. 37, 1 όστρακο).

Κατηγορία 3β. Αντιπροσωπεύει το 3,44% της κεραμικής. Πρόκειται για όστρακα με στιλβωμένο κόκκινο έως σκούρο καστανό επίχρισμα. Όπως και στην κατηγορία 3α έτσι και εδώ, εντάσσονται κυρίως αγγεία επιτραπέζια ή κατανάλωσης και λιγότερα αποθήκευσης ή μαγειρικά. Ο πηλός στις περισσότερες περιπτώσεις είναι κοκκινωπός έως πορτοκαλόχρωμος, καθαρός και χωρίς προσμίξεις. Τα σχήματα που αναγνωρίστηκαν είναι βαθιές φιάλες με τοιχώματα που ελάχιστα κλίνουν προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 3 και Εικ. VII, 11,13, 2 όστρακα), σφαιρικά αγγεία με χαμηλό δακτυλιόσχημο λαιμό (Πίν. 1, Σχ. 8, και Εικ. VII,12, 14 όστρακα), αγγεία με σφαιρικό σώμα και χαμηλό κυλινδρικό λαιμό που κλίνει ελαφρά προς το εσωτερικό (Πίν. 1, Σχ. 25, 2 όστρακα), αμφορόσχημα αγγεία με σφαιρικό σώμα, ψηλό λαιμό και κάθετες ταινιωτές λαβές (Πίν. 1, Σχ. 17, 6 όστρακα), αγγεία με σχετικά σφαιρικό σώμα και πολύ χαμηλό κυλινδρικό λαιμό με τη μορφή δακτυλίου (Πίν. 1, Σχ. 11, χωρίς λαβές, 1 όστρακο), αμφικωνικά αγγεία με σχετικά έντονη τροπίδωση και χαμηλό κωνικό λαιμό (Πίν. 1, Σχ. 39, 1 όστρακο) και αμφικωνικές βαθιές φιάλες (Πίν. 1, Σχ. 38, 1 όστρακο).

Κατηγορία 30. Το ποσοστό της κατηγορίας αυτής είναι μικρό και φθάνει

το 1,10% επί του συνόλου της κεραμικής. Σε αυτή την κατηγορία έχουν ενταχθεί μόνο τα ερυθροστεφή (red torped). Σε αντίθεση με τα Βασιλικά δεν υπάρχουν τα γραπτά με βυσοσινί διακόσμηση σε υποκίτρινο ή μπλε φόντο ούτε και τα λευκοστεφή τα οποία έχουν ενταχθεί εκεί στην ίδια κατηγορία. Αναγνωρίστηκε το σχήμα της βαθιάς φιάλης με τοιχώματα που κλίνουν ελαφρά προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 3, και Εικ. VII,1, 1 όστρακο) και τα αμφικωνικά αγγεία με χαμηλό κωνικό λαιμό (Πίν. 1, Σχ. 39, 1 όστρακο).

Κατηγορία 18. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται αγγεία με μαύρη στιλβωμένη επιφάνεια και διακόσμηση από πολύ ρηχές αυλακώσεις —συνήθως λοξές παράλληλες ευθείες στον ώμο του αγγείου. Το ποσοστό της είναι πολύ μικρό και φθάνει το 1,89% του συνόλου της κεραμικής. Αντιπροσωπεύονται οι βαθιές αμφικωνικές φιάλες (Πίν. 1, Σχ. 38, 1 όστρακο), ρηχές αμφικωνικές φιάλες με το χείλος να κλίνει ελαφρά προς τα έξω (Πίν. 1, Σχ. 33, 1 όστρακο), κλειστά αγγεία με αμφικωνικό σώμα και χαμηλό κωνικό λαιμό (Πίν. 1, Σχ. 39, 1 όστρακο) και ρηχές κωνικές φιάλες (Πίν. 1, Σχ. 10, 1 όστρακο).

Κατηγορία 27. Στην κατηγορία αυτή εντάχθηκαν αγγεία διακοσμημένα με συνεχόμενες νυχιές ή εμπιέσεις δακτύλου ή τοιμιές. Πρόκειται για αγγεία με μαύρου χρώματος λειασμένη επιφάνεια, με μεσαίες ή ακόμα και χοντρές προομιξίες από μη πλαστικά στοιχεία. Αντιπροσωπεύεται από το 0,53%. Από τα λίγα όστρακα που βρέθηκαν, φαίνεται ότι τα αγγεία αυτής της κατηγορίας είναι μάλλον μεσαίου μεγέθους μαγειρικά ή αποθηκευτικά σκεύη. Δεν αναγνωρίστηκαν τύποι αγγείων.

Κατηγορία 31. Με διακόσμηση που αποδίδεται με την έντονη πίεση του στιλβωτήρα. Η επιφάνεια καστανού χρώματος είναι στιλβωμένη. Βρέθηκαν μόνο δύο όστρακα φιάλης σχήματος 14 (Πίν. 1 και Εικ. VI, 2, 4).

Οι κεραμικές κατηγορίες 13 (με εγχάρακτη διακόσμηση) και 14 (με υπόλευκο κιτρινωπό υδρόχρωμα) αντιπροσωπεύονται από ένα μόνο όστρακο. Η διάκριση σχημάτων είναι αδύνατη.

Κατηγορία 32. Σε αυτή την κατηγορία αντιπροσωπεύονται αγγεία διακοσμημένα με κατακόρυφες ή οριζόντιες αυλακώσεις σε όλο το σώμα (Barbotin, Εικ. III, 2, 4 και VI, 6). Οι αυλακώσεις αποδίδονται με το σύριμο των δακτύλων πάνω σε νωπή στρώση πηλού η οποία εναποτίθεται στο ήδη στεγνό αλλά όχι ψημένο αγγείο. Αυτό το είδος της διακόσμησης συναντάται σε μεγάλων διαστάσεων αποθηκευτικά αγγεία. Το χρώμα τους είναι μαύρο ή φαιό και σπάνια κοκκινωπό. Το κριτήριο με βάση το οποίο διαχωρίζονται από την κατηγορία 4 είναι η διακόσμηση, ενώ τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους είναι κοινά. Το ποσοστό της κατηγορίας αυτής είναι 6,28%.

4. Κατάλογος μικρών ευρημάτων⁴

Τομή Ι

Λίθινα λειασμένα εργαλεία

- ME 1. Λίθινος πέλεκυς. Σώζεται μόνο ο μισός. Διαστάσεις 6,4×4,6×3,1 εκ. Συντεταγμένες ΒΑ 0,95, ΝΑ 2,10, 0,10↓ (Εικ. VIII).
- ME 6. Κρουστήρας από χαλαζία. Σχήμα ελίμης. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Διαστάσεις 9,9×6,1×4,6 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 1,35, ΝΔ 0,50, 0,32↓
- ME 10. Κρουστήρας, ελλειψοειδούς σχήματος, ακέραιος. Διαστάσεις 9,1×7,3×3,7 εκ. Συντεταγμένες ΒΑ 0,85, ΝΑ 1,50, 0,24↓
- ME 11. Κρουστήρας από πυριτόλιθο. Διαστάσεις 6,4×4,7 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 1,25, ΝΔ 1,45, 0,27↓ (Εικ. VIII).
- ME 12. Κρουστήρας από χαλαζία, σφαιρικού σχήματος. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Διαστάσεις 5,6×5,1 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 0,75, ΒΔ 1,30, 0,30↓
- ME 14. Κρουστήρας από χαλαζία, σφαιρικού σχήματος. Διαστάσεις 4,7×4,2 εκ.
- ME 26. Κρουστήρας από χαλαζία. Διαστάσεις 8,4×7,0×2,7 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 0,40, ΝΔ 2,00, 0,40↓
- ME 29. Ακόνι. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 7,4×5,8×3,3 εκ.
- ME 33. Πέλεκυς, ακέραιος. Η κόψη του είναι φθαρμένη. Διαστάσεις 3,9×2,5×0,7 εκ. (Εικ. VIII).
- ME 34. Κρουστήρας από χαλαζία. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 5,5×3,5×3 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 0,95, ΝΑ 2,55, 0,40↓
- ME 42. Κρουστήρας από χαλαζία, σφαιρικού σχήματος. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Διαστάσεις 7,1×6,7 εκ. Συντεταγμένες ΝΑ 2,15, ΒΑ 0,50, 0,48↓
- ME 43. Κρουστήρας σφαιρικού σχήματος. Σώζεται τμήμα του. Υλικό λίθος. Διαστάσεις 6,0×5,9 εκ. Συντεταγμένες ΒΑ 1,10, ΝΑ 1,70, 0,49↓ (Εικ. VIII).
- ME 50. Πέλεκυς. Σώζεται μόνο το τμήμα της κόψης του. Διαστάσεις 4,6×3,2×1,8 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 2,20, ΝΔ 0,30, 0,36↓ (Εικ. VIII).
- ME 51. Λειαντήρας. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 6,8×4,2×4,7 εκ. Συντεταγμένες ΒΑ 0,30, ΒΔ 2,15, 0,58↓

4. Τα μικρά ευρήματα καταγράφηκαν κατά αύξοντα αριθμό. Τα κενά στην αρίθμηση οφείλονται σε αρχική αρίθμηση απλών λίθων που θεωρούνταν ότι έχουν κάποια επεξεργασία. Οι τομές είναι προσανατολισμένες ΒΑ-ΝΑ.

- ME 52. Πέλεκυς. Σώζεται μόνο το τμήμα της κόψης του. Διαστάσεις 4,7×4,3×2,00. Συντεταγμένες ΝΔ 0,25, ΒΔ 2,25, 0,30↓ (Εικ. VIII).
- ME 53. Κρουστήρας από χαλαζία, σφαιρικού σχήματος. Σώζεται σχεδόν ακέραιος. Διαστάσεις 5,0×4,6 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 1,35, ΝΑ 1,50, 0,65↓
- ME 54. Πέλεκυς ακέραιος. Διαστάσεις 6,5×3,3×1,5 εκ. (Εικ. VIII).

Λίθινα απολεπισμένα εργαλεία

- ME 3. Φολίδα από πυριτόλιθο. Σώζεται ακέραιη. Διαστάσεις 2,00×1,6×0,6 εκ.
- ME 7. Φολίδα από χαλαζία. Σώζεται ακέραιη. Διαστάσεις 2,9×2,3×0,7 εκ. (Εικ. IX).
- ME 8. Φολίδα από χαλαζία, ακέραιη. Διαστάσεις 2,3×2,0×0,7 εκ.
- ME 9. Φολίδα από πυριτόλιθο. Διαστάσεις 4,3×2,8×0,9 εκ.
- ME 13. Φολίδα από πυριτόλιθο. Σώζεται ακέραια. Διαστάσεις 4,6×4,2×1,2 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 0,67, ΒΔ 2,00, 0,30↓
- ME 15. Φολίδα από πυριτόλιθο. Σώζεται ακέραιη. Διαστάσεις 3,9×3,1×0,9 εκ.
- ME 16. Φολίδα από πυριτόλιθο, ακέραιη. Διαστάσεις 3,5×2,1×0,8 εκ.
- ME 17. Φολίδα από πυριτόλιθο. Σώζεται τμήμα της. Διαστάσεις 4,1×3,0×1,5 εκ.
- ME 20. Φολίδα από πυριτόλιθο, ακέραιη. Διαστάσεις 3,0×2,4×0,7 εκ.
- ME 21. Λεπίδα από πυριτόλιθο καστανού χρώματος, ακέραιη. Έχει δευτερογενή επεξεργασία στη μία κόψη της. Διατομή τριγωνική. Διαστάσεις 4,9×1,5×0,6 εκ.
- ME 23. Φολίδα από πυριτόλιθο. Ακέραιη. Διαστάσεις 3,3×2,2×0,7 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 0,90, ΝΔ 2,00, 0,40↓
- ME 25. Φολίδα από πυριτόλιθο. Σώζεται τμήμα της. Διαστάσεις 3,1×2,6×0,6 εκ.
- ME 27. Φολίδα από πυριτόλιθο, ακέραιη. Διαστάσεις 2,9×2,5×0,7 εκ.
- ME 30. Λεπίδα από χαλαζία. Σώζεται τμήμα της. Διαστάσεις 3,8×2,4×1,2 εκ.
- ME 31. Πυρήνας από πυριτόλιθο. Διαστάσεις 6,8×5,5×4,4 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 0,80, ΝΑ 1,90, 0,40↓
- ME 32. Λεπίδα από χαλαζία, τριγωνικής διατομής. Σώζεται τμήμα της. Έχει δευτερογενή επεξεργασία και στις δύο κόψεις. Διαστάσεις 4,3×3,3×1,0 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 0,50, ΝΑ 2,30, 0,39↓
- ME 40. Φολίδα από χαλαζία, ακέραιη. Διαστάσεις 3,7×3,1×1,1 εκ. Συντεταγμένες ΒΔ 1,30, ΒΑ 0,90, 0,47↓

- ME 49. Φολίδα από πυριτόλιθο. Διαστάσεις 3,9×3,1×0,8 εκ. Συντεταγμένες BA 2,50, ΒΔ 0,75, 0,44↓
- ME 67. Λεπίδα από πυριτόλιθο. Έχει δευτερογενή επεξεργασία στη μία μόνο κόψη. Διαστάσεις 2,5×1,2×0,3 εκ. Συντεταγμένες NA 0,85, BA 0,15, 0,40↓

Μυλόπετρες

- ME 28. Μυλόπετρα. Σώζεται τμήμα της. Διαστάσεις 17×15×7,4 εκ. Συντεταγμένες NA 2,10, ΝΔ 2,50, 0,35↓
- ME 58. Μυλόπετρα. Σώζεται τμήμα της. Επιφάνεια χρήσης επίπεδη. Διαστάσεις 14×14,5×3,5 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 1,90, ΒΔ 1,40, 0,36↓
- ME 71. Μυλόπετρα, σώζεται τμήμα της. Η επιφάνεια χρήσης κοίλη. Σχήμα επίμηκες. Διαστάσεις 21×16×6,5 εκ.
- ME 70. Μυλόπετρα. Σώζεται τμήμα της. Επιφάνεια χρήσης επίπεδη. Διαστάσεις 25×18×6 εκ. Συντεταγμένες NA 0,84, BA 1,96, 0,28↓

Ειδώλια

- ME 68. Ειδώλιο. Σώζεται η βάση του. Υλικό πηλός. Διαστάσεις 4,3×3,2×3,2 εκ. Συντεταγμένες NA 1,20, BA 1,20, 0,29↓

Διάφορα

- ME 37. Πεσσός σφενδόνης. Διαστάσεις 3,3×5,1 εκ. Συντεταγμένες NA 1,15, ΝΔ 0,70, 0,47↓

Τομή II

Λίθινα λειασμένα εργαλεία

- ME 36. Κρουστήρας από χαλαζία. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 7,5×3,7×5,8 εκ.
- ME 39. Κρουστήρας από χαλαζία. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 5,3×5,1 εκ.
- ME 44. Κρουστήρας από χαλαζία. Σώζεται τμήμα του. Διαστάσεις 5,9×3,3 εκ.

Λίθινα απολεπισμένα εργαλεία

- ME 35. Λεπίδα από πυριτόλιθο. Έχει τριγωνική διατομή. Διαστάσεις 4,1×1,7×0,4 εκ.
- ME 38. Φολίδα από χαλαζία, ακέραιη. Διαστάσεις 3,0×0,7×2,3 εκ.
- ME 41. Λεπίδα από χαλαζία. Σώζεται τμήμα της. Έχει δευτερογενή επεξεργασία και στις δύο κόψεις. Η διατομή της είναι τριγωνική. Διαστάσεις 3,1×1,9×0,9 εκ.

- ME 45. Φολίδα από χαλαζία. Σώζεται ακέραιη. Διαστάσεις 2,9×2,5×0,9 εκ.
 ME 46. Λεπίδα από χαλαζία. Σώζεται τμήμα της. Διαστάσεις 3,4×1,6×0,8 εκ. Έχει δευτερογενή επεξεργασία στη μια πλευρά της. Η διατομή της είναι ακανόνιστη πεντάπλευρη.
 ME 47. Φολίδα από πυριτόλιθο χρώματος φαιού. Σώζεται ακέραιη. Διαστάσεις 4,2×3,9×1,4 εκ.

Μυλόπετρες

- ME 59. Μυλόπετρα. Σώζεται τμήμα της. Επιφάνεια χρήσης ελαφρά κοίλη. Διαστάσεις 14×17×7 εκ. Συντεταγμένες ΝΔ 1,70, ΒΔ 1,30, 0,02↓

Ειδώλια

- ME 48. Ειδώλιο. Υλικό πηλός. Σώζεται τμήμα του ώμου και του βραχίονα. Διαστάσεις 7,1×5,3×2,9 εκ. (Εικ. XI).

Μερικά πρώτα βασικά συμπεράσματα που αφορούν από κοινού τόσο την ανασκαφή αυτή όσο και την μικρής έκτασης ανασκαφή της Αγίας Λυδίας Ασπροβάλας έχουν ήδη δημοσιευθεί αφού η δημοσίευση και των δύο θέσεων είχε κατατεθεί για να δημοσιευθεί ενιαία, αλλά έγινε δεκτή λόγω περιορισμένου χώρου μόνο η Αγ. Λυδία. Τα αναφερόμενα για την Αγία Λυδία ισχύουν και για το Ζαγκλιβέρι.

Ύστερα από τη δειγματοληπτική έστω, ανασκαφική έρευνα και στους οικισμούς του Ζαγκλιβερίου και της Αγίας Λυδίας, οικισμούς με καταφανείς διαφορετικές προϋποθέσεις από πλευράς περιβάλλοντος, περιθωριακούς (marginal) όμως και οι δύο από την άποψη των μέχρι σήμερα γνωστών πληθυσμακών συγκεντρώσεων στις πεδιάδες με τις μεγάλες εκ προοιμίου πλουτοπαραγωγικές δυνατότητες, φαίνεται ότι και στις δύο, αλλά και στο σύνολο, ενδεχομένως, των μέχρι σήμερα γνωστών θέσεων, το καθεστώς της οικοδομικής χρήσης των λάκκων κατά το τέλος την MN και της NN είναι γενικευμένο: από τον Μακρόγυαλο της Πιερίας (Μπέσιος - Παππά 1998), μέχρι τη Θράκη (Parzinger - Ozdogan 1995: 5-29). Μία κάπως συστηματικότερη προσέγγιση στο θέμα θα προσπαθήσουμε να κάνουμε με αφορμή τη συστηματική δημοσίευση των σωστικών ανασκαφών στον NN οικισμό του Δήμου Σταυρούπολης της Θεσσαλονίκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Γραμμένος, Μ. Παππά, Ντ. Ούρεμ-Κώτσου, Κ. Σκουρτοπούλου, Ε. Γιαννούλη, Μπ. Τσιγαρίδα, «Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης. Ανασκαφική περίοδος 1987», *Μακεδονικά* 27 (1989-1990) 223-288.
 Δ. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία*, Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα 1991.

- Δ. Γραμμένος, Μ. Παππά, Ντ. Ούρεμ-Κώτσου, Κ. Σκουρτοπούλου, Ε. Γιαννούλη, Χ. Μαραγκού, Τ. Βαλαμώτη, Γ. Συρίδης, Ε. Μαρκή, Ρ. Χρηστίδου, «Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης Β και βυζαντινής εγκατάστασης παρά τον προϊστορικό οικισμό Θέρμη Α. Ανασκαφική περίοδος 1989», *Μακεδονικά* 28 (1991-1992) 381-501.
- Δ. Γραμμένος, «Η Μακεδονία κατά την εποχή του χαλκού. Μία κοινωνικοοικονομική θέωρηση με τα δεδομένα κυρίως της επιφανειακής έρευνας», *Πρακτικά του Διεθνούς Αρχαιολογικού Συνεδρίου «Το Αιγαίο και η Ευρώπη κατά τη 2η χιλιετία π.Χ.»*, στο πλαίσιο του προγράμματος του Συμβουλίου της Ευρώπης «Η εποχή του χαλκού: Η πρώτη "χρυσή εποχή" της Ευρώπης», Αθήνα 9-11 Ιουνίου 1995 (υπό έκδοση).
- Δ. Γραμμένος, *Νεολιθική Μακεδονία*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 1992.
- Δ. Γραμμένος, Μ. Μπέτσιος, Σ. Κώτσος, *Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Κεντρικής Μακεδονίας*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη αρ. 88, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1997.
- Δ. Γραμμένος, Σ. Κώτσος, Α. Χατζούδη, «Ανασκαφές στον νεολιθικό οικισμό της Σταυρούπολης», *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 11 (1997) 305-315.
- Σ. Κώτσος, «Ανασκαφή στο νεολιθικό οικισμό της Δροσιάς», *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 6 (1992) 195-202.
- Μ. Μπέτσιος, Μ. Παππά, «Ο νεολιθικός οικισμός στον Μακρύγιαλο Πιερίας» *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών XXIII-XXVIII* (1990-1995) 13-30.
- Η. Parzinger, M. Ozdogan, «Die Ausgrabungen in Kırklareli (Turkisch-Trakien) und ihre Bedeutung für die Kulturbeziehungen zwischen Anatolien und dem Balkan vom Neolithikum bis zur Frühbronzezeit», *Ber. Röm. Germ. Kommission* 76 (1995) 5-29.
- Α. Psilovikos, L. Sotiriadis, «The neotectonic graben complex of the serbomacedonian masif at the area of Promigdonia Basin, in northern Greece», *Clausthaler Geologische Abhandlungen* 44 (1983) 21-53.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Μελέτη στα πλαίσια του «Προγράμματος αντιμετώπισης ειδικών περιβαλλοντικών προβλημάτων και συστήματος λειτουργίας και διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής των λιμνών Κορώνειας, Βόλβης, των Μακεδονικών Τεμπών και της ευρύτερης περιοχής τους», Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., Διεύθυνση Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού, Τμήμα Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος, Αθήνα 1996.
- Ο. Ψυχογιού-Smith, *Ο χώρος και το φυσικό περιβάλλον της Μακεδονίας*, στο Γ. Α. Αλάνης, *Η προϊστορία της Μακεδονίας Ι. Η νεολιθική εποχή*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992, σσ. 24-27.

Ανάλυση του αρχαιοζωολογικού υλικού

Στην ανάλυση του αρχαιοζωολογικού δείγματος από το Ζαγκλιβέρι έγινε η ταύτιση των ειδών ζώων, ο υπολογισμός της σχετικής τους συχνότητας και η σύγκριση της συχνότητάς τους αυτής με αντίστοιχης χρονολόγησης δείγματα από την Κεντρική Μακεδονία (Βασιλικά C, Θέριμη Β). Όσον αφορά στην οικονομία του ελλαδικού χώρου αυτής της εποχής, στην οποία εντάσσεται το Ζαγκλιβέρι (νεότερη νεολιθική) αναφερθήκαμε ήδη στην ανάλυση του δείγματος της Ασπροβάλας - Αγ. Λυδίας.

Η ταύτιση του υλικού έγινε με οπτική σύγκριση και τα εγχειρίδια, η συγκριτική συλλογή, η μέθοδος καταμέτρησης και η μέθοδος καταγραφής που χρησιμοποιήθηκαν είναι ακριβώς τα ίδια που χρησιμοποιήθηκαν και για τη μελέτη του υλικού της Ασπροβάλας - Αγ. Λυδίας. Και στη θέση αυτή δεν έγινε χρήση νεροκόσκινου με όλες τις συνέπειες που μπορεί να έχει το γεγονός αυτό.

Το υλικό ανήκει στο σύνολο του στη νεότερη νεολιθική (υπόσκαπτα) και, έτσι, θεωρήθηκε ως μία ενότητα. Είναι πολύ μικρό, καθώς από το σύνολο των 50 θραυσμάτων, τα 41 (82%) είναι αταύτιστα και μόνο τα 9 (18%) είναι τα ταυτισμένα. Στο δείγμα αυτό, τα βοοειδή αντιπροσωπεύονται με 5 θραύσματα (55,5%) και οι χοίροι με 4 θραύσματα (44,5%). Το υλικό αυτό παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα.

*Τομή I και II
νεότερη νεολιθική (λάκκος)*

<i>Είδη ζώων</i>	<i>Βοοειδή</i>	<i>Χοίροι</i>
Αριθμός αναγνωρισμένων θραυσμάτων	5	4
%	55,5%	44,5%

Σύνολο θραυσμάτων: 50.

Σύνολο αταύτιστων θραυσμάτων: 41 (82%).

Σύνολο ταυτισμένων θραυσμάτων: 9 (18%).

Σε σχέση με το υλικό των Βασιλικών C, όπου τα αιγοπρόβατα έχουν την αριθμητική υπεροχή, οι χοίροι ακολουθούν και τα βοοειδή είναι τρίτα παρατηρούμε τα εξής: τα αιγοπρόβατα δεν υπάρχουν καθόλου στο δείγμα μας, ενώ οι χοίροι και τα βοοειδή αντιπροσωπεύονται σε τόσο μικρό αριθμό που δε θα ήταν ασφαλές να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα για τη συχνότητά τους. Σ' αυτό το μικρό δείγμα, πάντως, φαίνεται να έχουν παρόμοια ποσοστά. Τα άλλα είδη που εντοπίστηκαν στα Βασιλικά δεν υπάρχουν στο δείγμα μας

(ελάφια, λαγός, chamois) (Κουφός 1991: 114-118, Γιαννούλι 1994: 137, 159).

Σε σχέση με το υλικό της Θέρμης Β και, πάλι, είναι εμφανής η απουσία των αιγοπροβάτων, ενώ (εκτός από τους χοίρους και τα βοοειδή, που υπάρχουν και στη Θέρμη) όλα τα υπόλοιπα είδη της Θέρμης δεν υπάρχουν στο δείγμα μας: κόκκινο ελάφι, αλεπού, ασβός, λαγός, chamois (Γιαννούλι 1994: 137-170). Φυσικά το δείγμα μας είναι πολύ μικρό και η απουσία ή η συχνότητα των παρόντων ειδών μπορεί να είναι τυχαία.

Σίγουρα θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον η συλλογή περισσότερου υλικού για τη διεξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων με όλες τις δυνατότητες ερμηνείας της οικονομίας που δίνουν οι αρχαιοζωολογικές μελέτες. Το πλαίσιο της οικονομίας της περιόδου συζητήθηκε ήδη στην ανάλυση του υλικού της Αγ. Λυδίας.

ΕΛΕΝΗ ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ

SUMMARY

D. V. Grammenos – S. Kotsos, *Excavations in the Neolithic Settlement of Zagliveri (Thessaloniki)*

The Neolithic settlement of Zagliveri was accidentally brought to light in the summer of 1996, during the excavation of foundations for a new building in the centre of the modern village. The dig was confined to two 5×5 metre squares in the only area untouched by the foundations of a pre-existing building. Archaeologists cleared most of a rectangular Neolithic pit and small sections of two others. Although these yielded no traces of structures such as ovens or hearths, they were nonetheless interpreted as houses on the basis of similar finds in the Neolithic settlements of Stavroupoli (Thessaloniki) and Makrygialos (Pieria).

The pottery belongs to the familiar types of the Central Macedonian Late Neolithic, and was classified in accordance with the Vasilika and Thermi categories. Most of the pottery belongs to category 4 (78%), followed by 3a (8.12%), 32 (6.28%), 3b (3.44%) and 18 (1.89%). Smaller quantities of categories 27, 30 and 31 were also found.

The excavation of a “marginal” Neolithic settlement like this one in Zagliveri, which —a unlike the settlements known to date that were established on fertile plains and attracted large populations— is located in a remote area with limited productive potential, proves that by the end of the Middle and in the Late Neolithic periods rock dwellings were known from Pieria to Thrace.

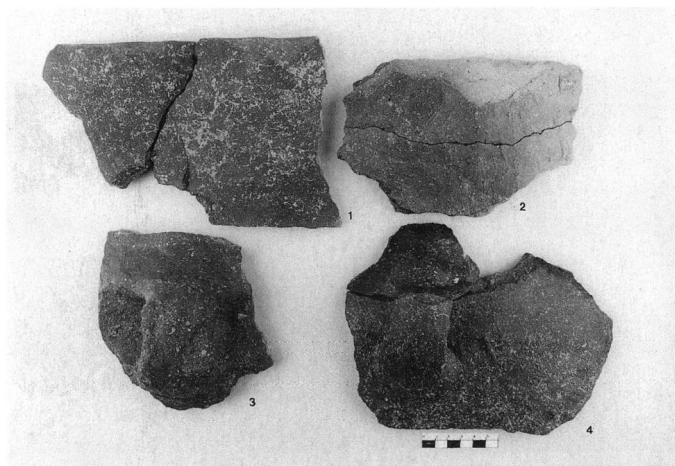

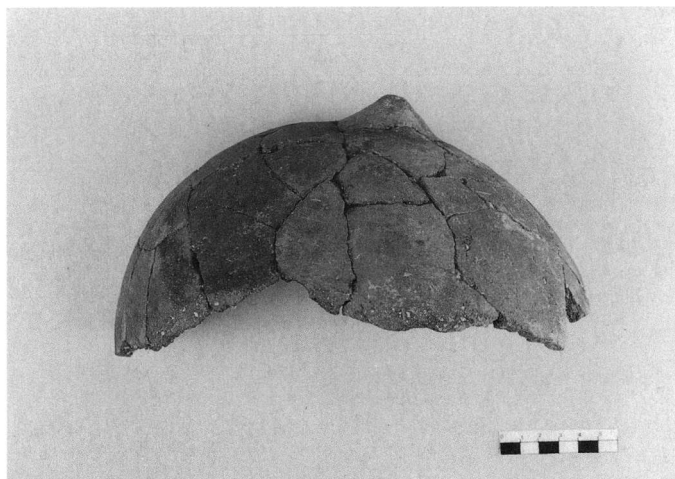
Εικ. Ι. Αποψη του νεολιθικού λάκκου από νοτιοδυτικά.

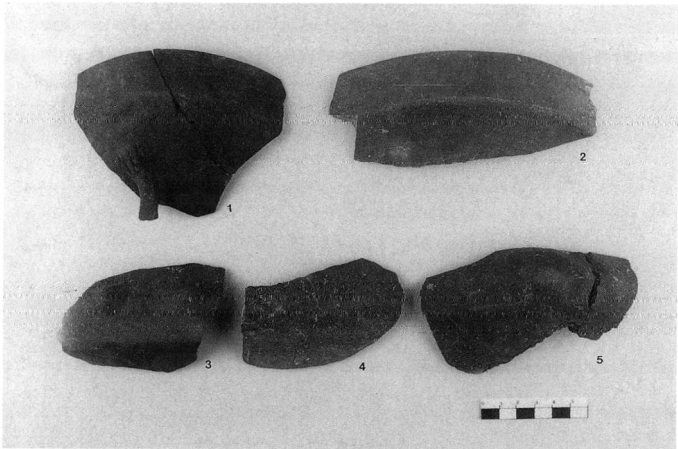
Εικ. ΙΙ. Αποψη του νεολιθικού λάκκου από νοτιοανατολικά.

Εικ. III. 1, 3 κατηγορία κεραμικής 4, 2, 4 κατηγορία 32.

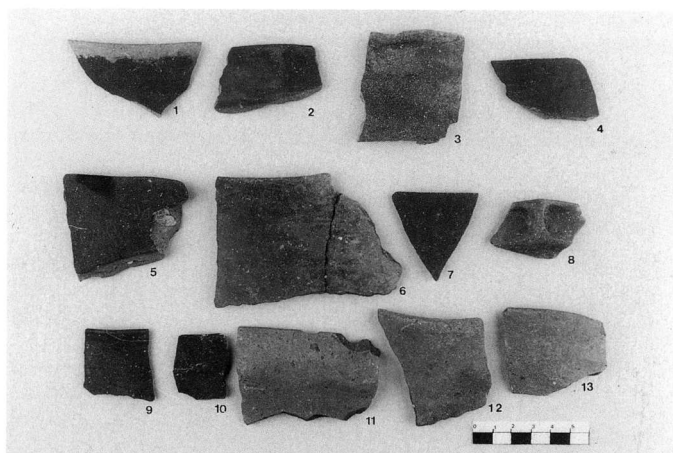
Εικ. IV. Κατηγορία κεραμικής 4.

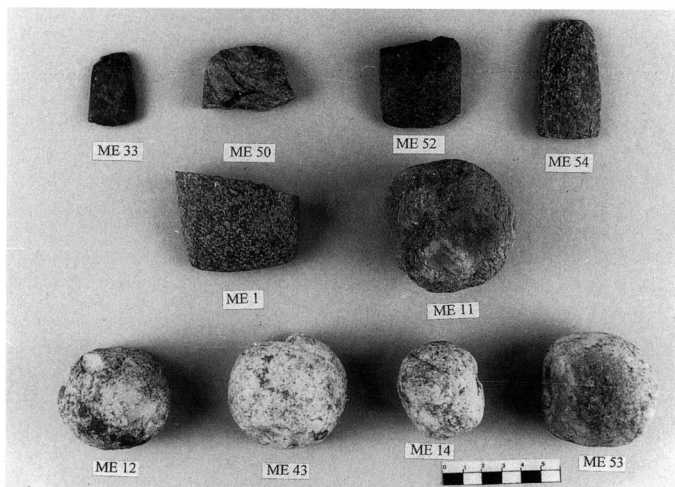
Εικ. V. 1-5 Κατηγορία κεραμικής 3 α.

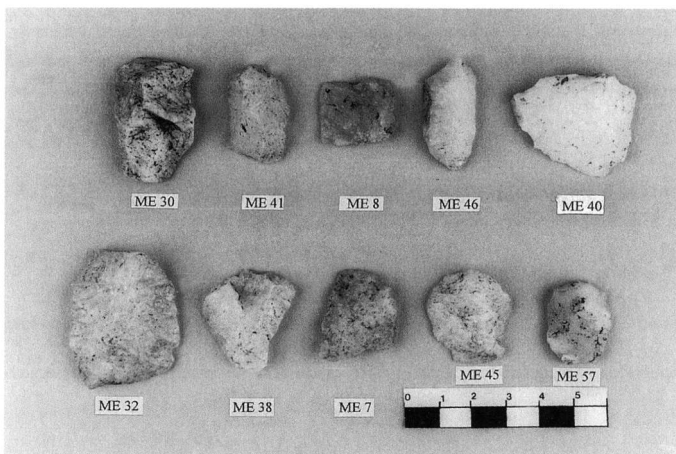
Εικ. VI. 1, 3 Κατηγορία 3 β, 2, 4 κατηγορία 31, 5, 6 κατηγορία 32.

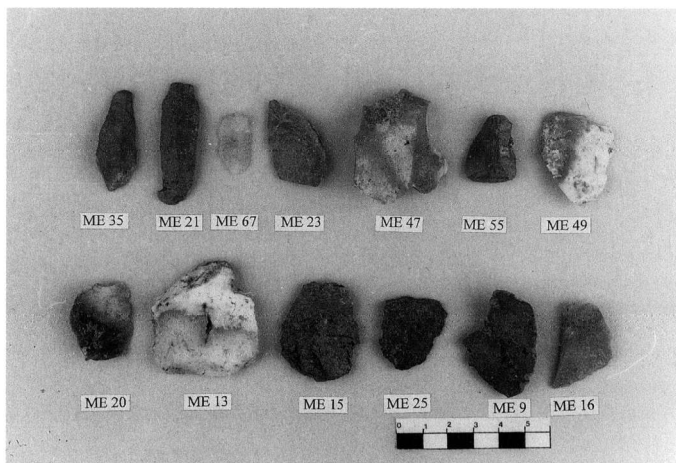
Εικ. VII. 1 Κατηγορία 30, 2-10 κατηγορία 3 α, 11-13 κατηγορία 3 β.

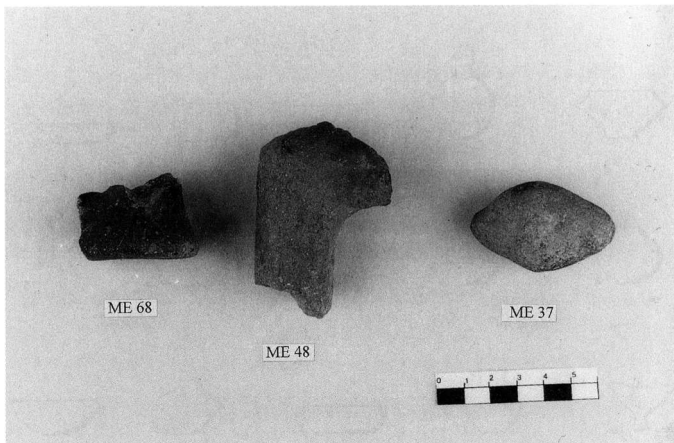
Εικ. VIII. Λιθίνα εργαλεία.

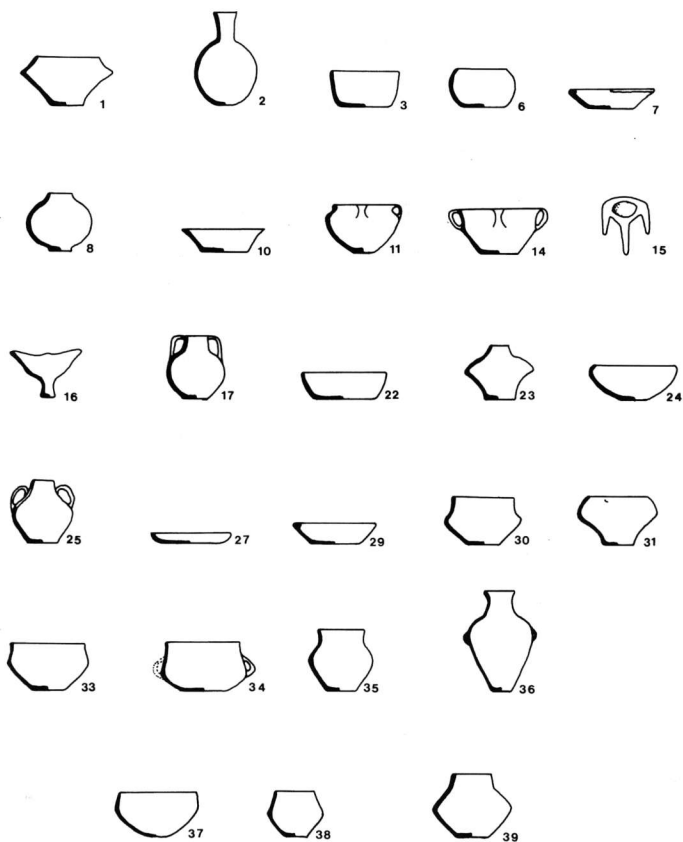
Εικ. IX. Εργαλεία από χαλαζία.

Εικ. X. Εργαλεία από πυριτόλιθο.

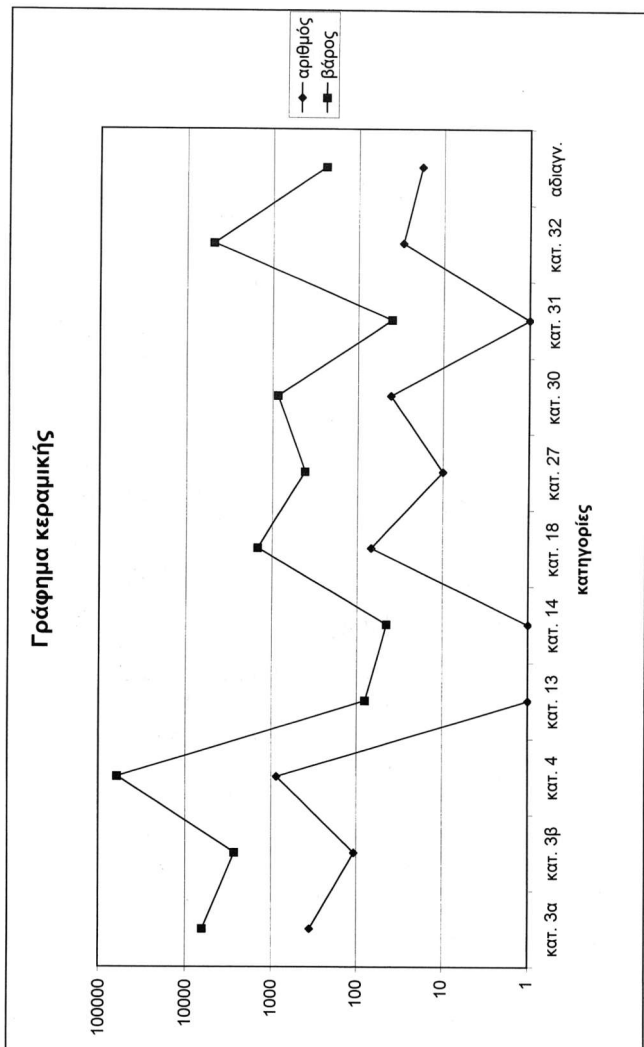
Εικ. XI. ME 68, ME 18. Τμήματα ειδωλίων, ME 37 πεσσός σφενδόνης.

Πίν. 1. Σχηματολόγιο αγγείων ΝΝ.

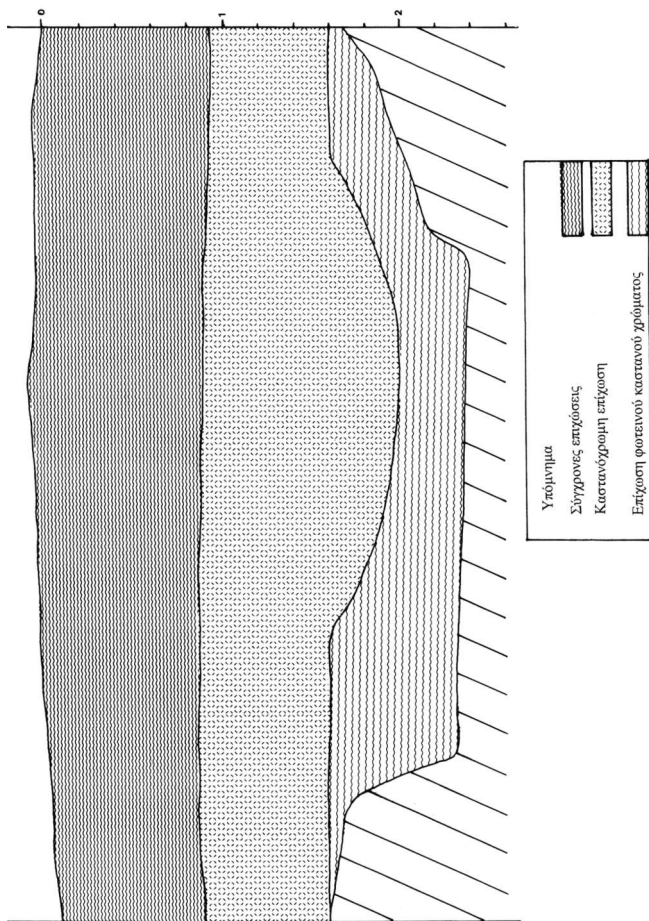

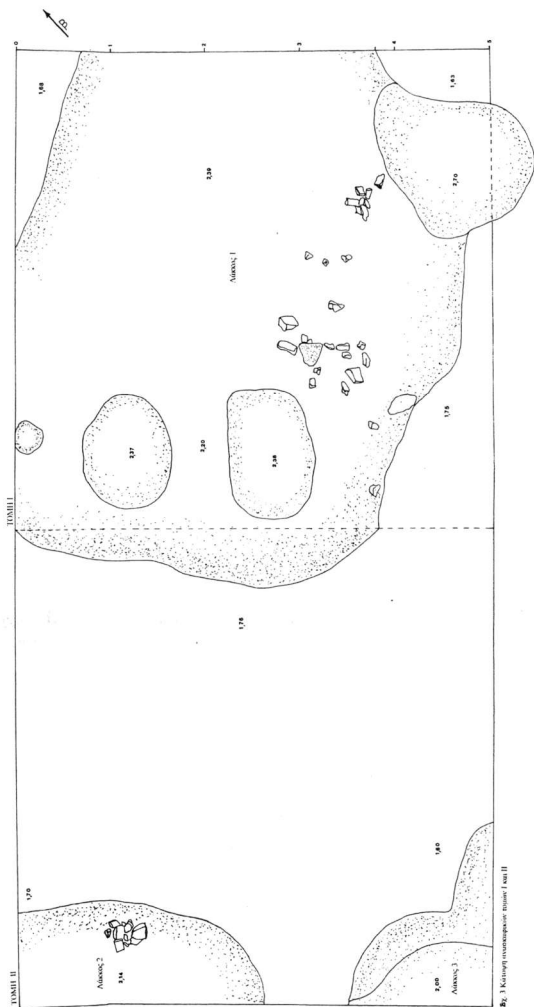

Πίν. 3.

Σχ. 2. Στρατογραφία ΒΑ παρειάς τομής Ι.

Σχ. 3. Κάτοψη ανασκαφικών τομών I και II.

Fig. 3. Plan of archaeological excavations I and II.